

Het verlangen naar 'echte winters' is niet nieuw, ook in de negentiende eeuw keken mensen graag naar een idyllisch winterlandschap. In Haarlem zijn die landschappen bij elkaar gebracht.

TEKST **Joke de Wolf**

Koude Hollandse

Vanuit een druilerige herfst is het makkelijk verlangen naar een stevige winter. Zo'n échte, met stevige vorst, lange schaatstochten in knerpende stilte, slechts verstoord door het ratelende geluid van ijzers op het diepzwarte ijs. Prachtige vergezichten bij een laagstaande winterzon, boterhammen met pindakaas. En daarna de verkleumde ledematen ontdooien bij de open haard.

Wie dat verlangen nog wat wil versterken, kan de komende maanden terecht in Teylers Museum in Haarlem. 'Echte winters' is de eerste tentoonstelling over de Nederlandse winterlandschappen van de negentiende eeuw. Begrijpelijk dat 't even duurde, het kitschgehalte bij veel van die schilderijtjes is tot de intrede van het Impressionisme, rond 1870, nogal hoog. Door ook de schaduwzijde van de vorstperiode te belichten, én de negentiende eeuw door te trekken tot 1913, krijgt de Haarlemse tentoonstelling toch nog een redelijke diepgang. Redelijk: het 'wintergevoel' blijft een sentimenteel onderwerp.

Sentiment dat ook in de negentiende eeuw al razend populair was. Andreas Schelfhout (1787-1870), een Haagse landschapsschilder, verkocht zijn winterlandschapjes in zo'n hoge oplage dat ze een spotnaam kregen, 'Schelfhoutjes'. De kunstenaar was erg bedreven in het weergeven van de donker-glimmende ijsvlaktes, bevroren luchten en een enkele, altijd goedgemutste voorbijganger – hij schilderde ze het hele jaar door.

Natuurlijk had Schelfhout, net als veel van zijn tijdgenoten, goed gekeken naar de winter-scènes uit de Gouden Eeuw: de volle ijspretschilderijen van bijvoorbeeld Hendrick Avercamp, waar altijd wel iemand onderuitgaat, in een wak valt of een andere vermakelijke pose aanneemt. Vergeleken met hun zeventiende-eeuwse collega's zijn de negentiende-eeuwers veel ingetogener: hooguit een paar figuren bevolken de scènes, de kleur in het lege landschap en de wolkenlucht bepalen de sfeer, als een goedgelukte Polaroid.

In Haarlem zijn een paar prachtige 'Schelfhoutjes' verzameld. Dankzij de aanwezige voorstudies en tekeningen ontdek je dat Schelfhout talent had voor het hergebruiken en arrangeren van dezelfde molens, bosjes en vastgevroren zeilboten. Schelfhouts leerlingen, zoals Wijnand Nuijen en Barthold Jongkind, begonnen met het navolgen van zijn succesvolle stijl. Niet voor altijd. Op een 'wintergezicht' uit 1864 lijkt Jongkind, die vanaf 1846 in Frankrijk woonde, bijna opstandig de gepolijste ijsvloeren te hebben dichtgesmeerd met dikke klodders witte en bruine verf.

't Is geen ijs of 't kost menschevleys' was een gangbare uitdrukking in de negentiende eeuw. Dat de winterkou niet altijd alleen maar vreugde en verbroedering veroorzaakte, maar ook honger en ellende, wordt duidelijk in een apart onderdeel van de tentoonstelling. Door het dichtvriezen van de kanalen kwamen veel mensen zonder werk en eten te zitten, en thuis was het ook niet eenvoudig warm te krijgen. De winters wáren ook echt kouder: tussen 1430 en 1850 was er in Nederland de zogenoemde Kleine Ijstijd, met gemiddeld meer en heftiger extremen.

Die 'ijsellende' kwam in eerste instantie vooral in prenten en werk van zondagsschilders in beeld. Zo werd het verhaal van een visser die in 1849 met zijn zoons twee weken lang op een ijsschots op de Zuiderzee dobberde, in boekvorm verspreid, geïllustreerd met prenten. Bij de watersnood van 1855, toen als gevolg van een plotseling ingevallen dooi de hele Gelderse Vallei onder water kwam te staan, kwamen se-



Andreas Schelfhout, 'Houtsprokkelende mannen bij duwslede op een bevroren poldervaart' (1826).

riouze kunstenaars al even in actie. Met de verkoop van etsen van de situatie in het rampgebied zamelden de leden van de Amsterdamse kunstenaarsvereniging Arti & Amicitiae geld in voor de getroffensten, maar grote historiestukken kwamen er niet van. Kruierend ijs (ijsbergen in Holland!) was dan misschien wel indrukwek-

kend, de Nederlander wilde toch liever een gladde ijsvloer aan zijn muur.

Pas met de schilders van de Haagse School en Breitner verandert het gepolijste beeld echt. Het is een welkome afwisseling op de mierzoete en, vergeleken met de Avercamps, nogal humorloze decorstukken. Louis Apol (1850-1836)